

ТЕМА ДИТИНСТВА ТА ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ У ШАХРАЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ АНГЛІЇ ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ

Катерина Василина

Запорізький національний університет

Стаття присвячена розглядові особливостей трактування концепту дитинства та проблеми виховання в кримінальній літературі Англії доби Відродження. Розглянувши основні тенденції у ренесансному ставленні до дитини та освіти, автор екстраполює здобуті знання на так звані конні-кетчерівські памфлети Р. Гріна та доходить висновку, що в цій літературі співіснують провідні ідеї гуманістичної педагогіки та християнсько-схоластичний підхід до наставлення дитини.

Ключові слова: дитинство; проблема виховання; Ренесанс; конні-кетчерівський памфлет; кримінальна література; гуманістична педагогіка.

Епоха Відродження, яка характеризується надзвичайним сплеском креативної енергії людини, економічним та культурним піднесенням, постійно опиняється у фокусі наукових зацікавлень істориків, культурологів, а також літературознавців. Вдивляючись у найкращі творіння людського генія, науковці намагаються віднайти відповіді на ті запитання, які хвилюють сучасність. Досить цікаво, що епоха Ренесансу відходить від однобічного трактування людської істоти, звертає увагу на нові аспекти буття людства, роблячи фотогенічними ті вияви природи, які Середньовіччя сором'язливо приховувало.

У комплексному підході до тлумачення навколишнього світу, у прагненні до універсального осягнення буття, митці Відродження спочатку досить мало зосереджували увагу на темі дитинства та образу дитини. Як справедливо зазначає Ж. Делюмо, "відкриття дитинства супроводжувалося утвердженням індивідуалізму в західній цивілізації. Цей процес розвивався повільно. Навіть у XIII ст. У скульптурі та мініатюрі дитину, зазвичай, зображували як дорослу людину, тільки менших розмірів. Це свідчить про те, що ранньому вікові життя людини не надавали належної оригінальності" [1, с. 423]. Діти були надзвичайно залежними. Дитинство не виокремлене як особливий період життя людини, що потребує свого ставлення, одягу, їжі тощо. Утім ситуація поступово змінювалася і піднімаючи людину на своєрідний п'єдестал, роблячи її земним втіленням трансцендентного бога, Відродження поступово звернуло увагу і на дитинство як окрему початкову стадію формування людської особистості. Згадаймо слова Еразма Роттердамського, який досить лаконічно окреслює характерні риси дитинства: "перші роки – найприємніший і найвеселіший вік у житті людини? Дітей люблять, цілують, пестять, навіть ворог-чужоземець готовий прийти до нас на допомогу. Чим пояснити це, якщо не тим, що мудра природа оповила немовлят привабливим покровом дурості, який, чаруючи батьків і вихователів, винагороджує їх за працю, а малим приносить любов та турботу, які їм потрібні" [2, с. 129–130].

Звернувши погляд на дитину, гуманісти усвідомлюють, що деякі моральні якості можна виховувати в людині ще з дитинства. А, отже, виникають численні гуманістичні трактати з проблем виховання (див., зокрема, відомий трактат "Правитель" Н. Мак'явеллі, діалоги Джованні Піко делла Мірандоли, Манетті, твори

англійських мислителів Рекорда “Замок знань”, Ешема “Шкільний вчитель” тощо), які перетворюються на світську альтернативу християнській концепції освіти. До сфери зацікавлень перших педагогів Відродження потрапляли, переважно, представники царських сімей та інтелігенція.

Що ж до простолюдинів, то вони мали виховувати дітей, керуючись лише власною інтуїцією та життєвим досвідом, своїм прикладом, навчання переважної більшості дітей відбувалося у процесі сімейних занять – виробничих і побутових [3]. Наслідувальність у передаванні досвіду фіксує відомий гуманіст С. Брант у поемі “Корабель дурнів” (1494): “Ребенок учится тому, /Что видит у себя в дому: /Родители пример ему” [4, с. 70].

Головним завданням дитини було сумлінно навчатися, продовжити справу батьків і гідно вести своє життя у межах репродукованого статусу та моделей поведінки. За часів Відродження виникає специфічне ставлення до дитини як до продовжувача роду і реалізатора сподівань батьків, що зумовлює особливо бережливе ставлення батьків до дітей. Відродження навчає переживати скорботу з приводу смерті дитини, адже це означає крах честолюбних амбіцій та надій на забезпечену старість [5, с. 258].

Очевидно, що характер епохи Відродження забезпечує амбівалентний підхід до розгляду концепту дитинства і проблеми виховання. По-перше, важливу роль відігравав новий гуманістичний підхід, який спирався на вивчення гуманітарних наук як таких, що розвивають духовність дитини, практичних знань конкретного ремесла, які дадуть змогу вижити у *цьому світі*. Моральність є запорукою успішності в житті: як стверджує відомий англійський педагог і гуманіст Р. Ешем, “коли людиною опановує марнославство, або ж хтивість породжує сум’яття почуттів, наче у свині, тоді всі знання, уся вихованість вмить забуваються. І невдовзі ця людина перетворюється на віслюка, нездатного сприймати навчання чи залишатись порядним” [6, с. 248].

По-друге, досить часто на допомогу у вихованні приходили представники християнсько-схоластичного напрямку, які поряд із незрозумілим і непрактичним зачуванням богословських постулатів, пропонували як дидактичний матеріал і низку настанов, які ілюстрували яскравими прикладами, закликаючи слухати батька й матір, виховувати в собі всілякі чесноти, мужньо протистояти різним спокусам і так готуватися до буття у *тому, кращому світі* [7, с. 68]. Досить реалістично співіснування цих двох методичних систем зафіксував Франсуа Рабле в романі “Гаргантюа і Пантагрюель”, звичайно, визнаючи перевагу за гуманістичним навчанням.

Цілком природно, що провідні ідеї тогочасної педагогіки було описано на сторінках літературних творів різних жанрів і стилістичних реєстрів. Хоча деяка частина педагогічних трактатів і діалогів вже опинялася у сфері наукових зацікавлень ренесансознавців (див., зокрема, дослідження Н. Ревякіної [5; 8], М. Торкут [6; 9; 10], Т. Рябової [11]), утім “низова” література як своєрідне віддзеркалення тогочасної концепції дитинства поки що маловивчена. Матеріалом для дослідження у цій статті обрано шахрайську літературу Англії, що і забезпечує його наукову новизну.

Загальною тенденцією тогочасного життя Гуманного Альбіону було зубожіння більшості населення, що стало зворотним боком процесу збагачення аристократії. Отже, виникає своєрідний прошарок пройдисвітів, які, не маючи змоги або не бажаючи жити чесно, ставали на шлях злочину чи шахрайства. Таких людей було так багато, а їхній вплив на життя пересічної більшості був таким значним, що з’являється специфічний різновид літератури, у якому зображено пригоди цих волоцюг. Кримінальна традиція в англійській літературі доби Відродження

представлена “книгами про вагабондів”, а також славнозвісними конні-кетчерівськими памфлетами (від англ. “*conny-catching*” – шахрайство, злочинство) скандальновідомого письменника Р. Гріна.

Від народження “*criminal fiction*” мала суто прагматичну функцію – застерегти пересічних англійців, навчити їх виявляти злочинів та знати їхні прийоми, щоб урятувати себе і власне майно. Діти потрапляли у фокус уваги авторів лише як представники якогось шахрайського “ремесла”, які навчаючись у своїх старших колег, здобувають практичні знання та навички й успішно адаптуються у кримінальному світі. Часто дітлахи – лише знаряддя праці дорослих шахраїв. Зокрема у вельми популярному свого часу трактаті “Братство волоцог” (1561) Джон Оделі розповідає читачам про те, що серед злочинців є помічники-дітлахи, до яких належать і, наприклад, “кухонна дівка – це дівчина, яку в повноліття віддають “чесному” чолові’язі, щоб він її занапастив, і тепер її називатимуть повією...” [12, с. 5], або ж помічник крадія, який “йде за своїм хазяїном і витріщається на кожну іграшку, а потім рискає по всіх домах, як собака, а коли знадобиться своєму хазяїнові, то він має відшукати увесь скарб” [12, с. 13].

Цікавішими, однак, є спостереження над дитячими роками та специфікою виховання повій і злочинців, представлені відомим елізаветинцем Робертом Гріном у двох останніх конні-кетчерівських памфлетах. Хоча в цих двох творах тема дитинства не головна, дитина, як у живописі, представлена в образі маленького дорослого, особливостей психології якого не враховано. Утім образ дитини містить інформацію, яка дає підстави робити узагальнення щодо характеру тлумачення концепту дитинства в англійській культурі доби Відродження. Дитячий досвід показаний крізь призму рефлексії дорослого шахрая, який розповідає свою історію в ретроспекції.

Вельми цікавим у контексті цього дослідження, є памфлет Гріна “Диспут між конні-кетчером і конні-кетчеркою” (1591). У фрагменті “Перевтілення однієї англійської куртизанки” автор розповідає про розпусне життя та пригоди анонімної повії, яка наприкінці твору перевтілюється у доброчесну пані. Важливо, що ця особа мала всі передумови для позитивного розвитку і чесного існування: вона народилася у доброчесній сім’ї та здобула добру освіту, не мала потреби заробляти собі на життя, але вже в ранньому віці виявилася хтивою і ласою до розваг особою. Як видно, зло коренилося у душі героїні, і вона не мала сил протистояти своїй хтивості. Акцентуючи увагу на внутрішній детермінованості лихих вчинків дівчини, Грін покладає частину відповідальності на неї. Зовнішні обставини спочатку мали невеликий вплив на повію, вона була глуха навіть до наставлянь рідного дядька, який перший почав бити на сполох, намагаючись повернути її на правильний шлях.

Уже згодом, під впливом проповідей чесного чолові’яги (одного зі своїх клієнтів) куртизанка покалася і виступила із гнівною інвективою на батьків, яких звинуватила у своїй розбещеності, адже їхня поблажливість і спричинила її моральну деградацію: “сама надмірна любов моїх батьків стала потужною причиною моєї легковажності, це нагадує поведінку мавпи, яка завжди вбиває найулюбленіше дитинча, обіймаючи його надто палко” [13, с. 227]. Вустами своєї героїні автор виголошує банальні сентенції, які, втім, засвідчують, що він прихильник суворого поводження з дітьми в сім’ї: “пошкодувавши різки, вони виявили ненависть до дитини”, “добрі батьки роблять дочок некерованими” [13, с. 227]. Її тато постійно радів з усього, що вона робила, і ніколи не карав дочки за погані вчинки, вважаючи їх лише дитячими пустощами. Тут стає очевидним, що памфлетист відводить батькам визначальну роль у навчанні та вихованні дітей, підтверджуючи загально визнану думку про те, що багаті сім’ї мають більше можливостей для нормального догляду за дитиною, а, отже,

повинні бути суворішими до дітей, щоб утримати їх від тих численних спокус, які чатують на них у світі.

Отже, головна думка цього памфлету суголосна гуманістичній ідеї, висловленій у поемі С. Бранта: “Все те, хто озорства ребят/ Не замечают, словно спят, – / Бед натерпевшись, возопят / Глушцов глупей, Слепцов слепей/ Те, кто не воспитал детей/ В порядочности, в послушанье,/ Не проявив забот и тщанья,/ Чтоб как без пастыря ягненок,/ С пути не сбился их ребенок.../ Лишь строгостью добьешься толка” [4, с. 35–36].

Останній памфлет Гріна “Передвісник Чорної книги, що розповідає про життя та смерть Неда Брауна” (1592), присвячений описові злочинських вивертів одного із найвизначніших літературних злодіїв свого часу. Цілковито фокусує на змалюванні кримінальних прийомів і випадків із життя найвидатнішого зрізувача гаманців у Лондоні, автор досить стисло згадує про ранні роки життя Неда Брауна, зазначаючи лише, що він походив із заможної і порядної сім’ї, рано вдався до різноманітних дрібних і безневинних дитячих витівок, які так і залишилися непокараними, і ще в юному віці перейшов до кримінальних дій, за які його врешті і було повішено. Памфлетист акцентує на тому, що поведінка дитини не завжди зумовлена зовнішніми обставинами, концентруючи увагу на внутрішньому імпульсі до шахрайства як на своєрідному вияві креативного стрижня індивідуума.

Цікаво, що тут Грін меншою мірою звинувачує батьків у негараздах дитини. Нед говорить про те, що його родичі були чесними і гідними людьми, вони всіляко намагалися зробити і його гідною особою. Утім, як констатує герой, “подібно до того, як одна і та ж земля народжує квіти та чортополох, так і син найдоброчеснішого батька може бути великим негідником” [14, с. 5]. Нед навіть спробував виправитися, коли від’їхав до Франції, щоб взяти участь у військових діях і очистити своє ім’я. Гріхи ранньої молодості, однак, не дають йому спокою, і він знову береться за старе, стверджуючи, що “хоча люди і можуть змінювати країни, вони не можуть змінити своєї суті” [14, с. 30]. Наприкінці хотілося б звернути увагу на те, що нечесний спосіб життя та брак щирого каяття визначають і нещасливий кінець життя Неда, стверджуючи християнську ідею про невідворотність відплати за гріхи.

Отже, стисло оглянувши специфіку репрезентації теми дитинства в шахрайській літературі Англії, можна стверджувати, що загальні тенденції, зафіксовані в ній, відбивають тогочасні уявлення про роль та місце дитини в соціумі, комбінуючи в собі гуманістично-світське і схоластично-релігійне уявлення про дитинство та виховання. Характерною рисою є акцентування визначної ролі батьків у становленні людської особистості, хоча не знімається і відповідальність із самої людини, яка може, якщо захоче, виховувати в собі моральні якості і через щире каяття (як у випадку із куртизанкою) здобути прощення за гріхи молодості. Неповторно-оригінальний колорит англійській кримінальній літературі (порівняно з аналогічною інтелектуальною продукцією інших країн) забезпечує саме чітку менторсько-дидактичну лінію нарації. Проблема репрезентації дитинства в культурі Відродження не може бути вичерпаною однією розвідкою і в майбутньому, очевидно, будуть цікаві відкриття та знахідки.

1. Делюмо Ж. Цивілізація Возрождения. Екатеринбург, 2006.

2. Роттердамский Э. Похвала глупости // Библиотека всемирной литературы. М., 1971. Сер. 1. Т. 33.

3. Соколов А. М. Вечное возвращение к детству? // Социальный кризис и социальная катастрофа: Сб. материалов конф. СПб., 2002.

4. *Брант С.* Корабль дураков// Библиотека всемирной литературы. М., 1971. Сер. 1. Т. 33.
5. *Ревякина Н. В.* Учение о человеке итальянского гуманиста Джаноццо Манетти // Из истории культуры средних веков и Возрождения. М., 1976.
6. *Торкут Н. М.* Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та “література факту”). Запоріжжя, 2000.
7. *Vock Philip K.* Shakespeare and Elizabethan Culture An Anthropological View. New York, 1984.
8. *Ревякина Н. В.* Некоторые вопросы формирования личности в итальянской гуманистической педагогике // Культура Возрождения и общество. М., 1986.
9. *Торкут Н. М.* Категорія humanity як концептуально-змістове ядро етико-виховного трактату Томаса Еліота “Правитель” (1531)// Література та культура Полісся. Ніжин, 2000.
10. *Торкут Н. М.* Проблематика та жанрова своєрідність етико-педагогічного трактату Р. Ешема “Шкільний вчитель” // Вісник Запорізького державного університету: Зб. наук. ст. Філологічні науки. Запоріжжя, 1999. № 1.
11. *Рябова Т. Б.* Материнская и отцовская любовь в русской средневековой традиции // Женщина в российском обществе. 1996. № 1.
12. *Awdeley John.* The Fraternitie of Vagabondes // Awdeley's Fraternitie of Vagabondes, Harman's Caueat, Haben's Sermon, & c. Berlin; New York; Philadelphia, 1889. № 9.
13. *Greene Robert.* A Disputation Between a He-Cony-Catcher And A She-Cony-Catcher// The Elizabethan Underworld/ Ed.by A.V.Judges. London, 1930.
14. *Greene R.* The Blacke Bookes Messenger // The Bodley Head Quartos/ Ed.by G.B.Harrison. London, 1924.

THE THEME OF CHILDHOOD AND THE ISSUES OF EDUCATION IN THE ROGUE LITERATURE OF RENAISSANCE ENGLAND

Kateryna Vasylyna

The article deals with investigating some peculiarities of the interpretation of the concept of childhood and the problem of upbringing in criminal literature of Renaissance England. Having considered the main tendencies in Renaissance attitude to a child and education, the author applies this knowledge to studying the so-called conny-catching pamphlets of Robert Greene and thus arrives at the conclusion that in this kind of fiction the main tendencies of the humanistic pedagogy are interwoven with the Christian approach to teaching children.

Key words: childhood; the problem of education; Renaissance; conny-catching pamphlet; criminal literature; humanistic pedagogic.